

Л.В.Гончар,

м. Київ

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена розгляду змісту, форм і методів роботи з підвищення рівнів сформованості цінності життя у молодших підлітків у взаємодії школи і сім'ї. Актуалізовані психо-фізіологічні особливості молодшого підліткового віку в контексті формування цінності життя у дітей; презентовано програму для молодших школярів “Життя – найголовніша цінність людини” та основні форми і методи її реалізації.

Розробляючи зміст і процедуру роботи з підвищення рівнів сформованості цінності життя у молодших підлітків у процесі взаємодії школи і сім'ї, враховували вікові особливості дітей цієї вікової категорії. Найперше зважали на таку особливість підліткового віку, як його кризовість. Саме у молодшому підлітковому віці розпочинається активна, іноді кардинальна зміна психологічної організації дитини, що згодом супроводжується симптомами перехідних періодів психічного розвитку, передусім наростанням внутрішньої і зовнішньої конфліктності. Враховували й те, що молодшому підліткові притаманні: різка зміна настрою і переживань (від нестримної веселості до смутку і навпаки), підвищена збудливість, імпульсивність, “підлітковий комплекс” емоційності, а також низка інших полярних відчуттів і якостей, які проявляються почергово; особлива чутливість до того, як ставляться до нього однолітки; внаслідок суттєвого розширення обсягу, змісту і характеру діяльності дитини відбувається перебудова наявних психологічних структур, встановлюються нові зв'язки й утворення, закладаються основи свідомої поведінки, формуються моральні принципи та соціальні настанови тощо [1, с. 32].

У цей віковий період виникають суперечності, зокрема між потребами підлітка й умовами, що сприяють їх задоволенню; між можливостями, що

зростають (моральні, фізичні, інтелектуальні), й усталеними формами взаємин із навколишніми; між вимогами до молодшого підлітка, що постійно підвищуються, і звичними для нього способами поведінки. Отже, у молодшому підлітковому віці школярі починають набувати досвіду розв'язання суперечностей та адаптації до нових життєвих обставин. Зважали й на те, що дитина молодшого підліткового віку надзвичайно сприйнятлива до думки інших людей про неї, тож основу її самосвідомості складають судження навколишніх людей – батьків, друзів, однолітків. Утім, як показує практика, саме в цьому віці починає формуватися тенденція самостійно оцінювати, аналізувати свої вчинки, слова, справи.

Вагомим є те, що зі вступом дитини у молодший підлітковий вік зростає конфліктність між нею і батьками, причому динаміка цього зростання має статеву відмінність – у дівчаток вона менша [2, с. 403]. Часто підліток не може порозумітися з батьками, натомість дорослі також не завжди сприймають думки, почуття своєї дитини. Інколи підліток відчуває брак батьківського і материнського тепла й уважного ставлення до себе. Неабиякої шкоди психіці підлітка завдають байдужість і жорстокість батьків.

Отже, аналіз вікових особливостей дітей молодшого підліткового віку свідчить про сензитивність формування цінності життя у дітей цієї вікової категорії, а також дає змогу побудувати методичку формувального етапу експерименту.

Для роботи з дітьми молодшого підліткового віку з проблеми формування у них цінності життя було розроблено програму позаурочної виховної діяльності “Життя – найголовніша цінність людини”, яка складалася з трьох етапів (блоків) формування цінності життя у дітей молодшого підліткового віку. Ці етапи були визначені у відповідності з виокремленими нами складовими поняття “цінність життя” у дітей молодшого підліткового віку (когнітивна, емоційно-ціннісна, поведінково-діяльнісна).

Блок 1. “Ставлення до себе” (підтеми “Що таке цінність життя”; “Життя як цінність”). Мета: засвоєння молодшими підлітками сутність понять “цінності”,

“цінність життя”; усвідомлення взаємозв’язку між особистими цінностями, поведінкою та цілями; осягання цінності людського життя через призму неповторності кожної людини та цінності свого життя через розуміння власної неповторності; визначення сенсу свого буття.

Блок 2. “Ставлення до інших” (підтеми “Як будувати взаємини з іншими людьми”; “Як протидіяти тиску (як вміти сказати “ні”)). Мета: ознайомлення молодших підлітків з поняттям «безпека життя», основами конструктивної взаємодії з однолітками, батьками, вчителями, іншими людьми; формування здатності оцінювати власні емоційні стани і прояви, усвідомлювати відчувати потреби і переживання інших, керувати власними емоціями; виховання прагнення бути гуманною особистістю та проявляти гуманність у взаєминах з рідними; формування вміння протидіяти тиску та ухвалювати відповідальні рішення.

Блок 3. “Ставлення до діяльності” (підтеми “Навчання – моя основна діяльність”, “Я і моя сім’я”, “Моє дозвілля”). Мета: засвоєння молодшими підлітками поняття “повнота життя”, моральних норм спілкування і поведінки у школі і сім’ї, набуття вмінь застосовувати їх у реальному житті; формування вмінь адекватно оцінювати власні вчинки і вчинки інших, висловлювати оцінні судження, запобігання та мирного вирішення конфліктних ситуацій тощо; вміння визначати коло своїх інтересів як основу задоволеності від життя, самостійно формувати власні варіанти змістовної організації дозвілля.

У змісті розробленої програми передбачено як традиційні форми і методи виховної роботи з молодшими підлітками (бесіди, повідомлення, домашні завдання тощо), так і форми й методи проблемно-пошукового характеру. До останніх належать рольові ігри й вправи, інсценування ситуацій, обговорення казок, морально-етичних оповідань, рефлексія, ігрові ситуації, дискусії, ситуації морального вибору, складання міні-програми розвитку та ін.

З метою збагачення показників когнітивного та емоційно-ціннісного компонентів феномену “цінність життя” з молодшими підлітками проводилися бесіди: “Що таке цінності?”, “Що означає цінувати власне життя? ”, “Що таке

безпека життя?”, “Згубні звички, які шкодять здоров’ю людини”, “Я хочу: аргументи на користь мого власного вибору” (інформаційно-просвітницька бесіда з елементами драматизації) та ін. У ході бесід для активізації дітей застосовували різноманітні притчі (“Який слід має залишити людина на Землі”, “Життя – найцінніший скарб” та ін.), цитати з книги “Магічні метафори” Ніка Оуена тощо.

У процесі підготовки учнів до бесіди та під час її проведення педагоги використовували проблемні ситуації, які активізували розумову діяльність молодших школярів та підлітків. Зосереджували увагу не лише на інформативній функції бесіди, й на виховній і пропедевтичній; організовували спілкування за схемою “суб’єкт-суб’єкт”, “від монологу до діалогу”, намагались не застосовувати моралізування. Молодших підлітків, як правило, ненав’язливо вводили у проблемні ситуації та допомагали зробити їм вірний вибір. Діти пропонували власні варіанти розв’язання ситуацій, робили обґрунтовані висновки. Використання бесід спонукало школярів до активної пізнавальної діяльності, сприяло формуванню вміння слухати, аргументувати.

Під час дослідно-експериментальної роботи з дітьми використовувався метод переконань. Враховуючи те, що переконання закріплюються, утверджуються в процесі практичної діяльності школярів і перетворюються на моральні вчинки, стають нормою поведінки в повсякденному житті, ми переконували молодших підлітків словом і ділом, застосовували метод переконання в єдності з іншими методами виховання шляхом бесіди, дискусії, за допомогою конкретного прикладу, педагогічної ситуації, на основі громадської думки тощо.

У роботі з дітьми для конкретизації сформульованого теоретичного положення, доведення істинності тієї чи іншої моральної норми, спонукання дітей до конструктивного типу поведінки досить активно застосовувався метод прикладу, зокрема, батьків, оточуючих людей; літературних, кінематографічних героїв, громадських діячів; власний приклад поведінки та діяльності дитини в різноманітних ситуаціях.

Під час реалізації цього методу враховували: специфіку наслідування прикладу молодшими підлітками, етапність його наслідування (виникнення суб'єктного образу, бажання наслідувати) та ін. Тому зважали на: привабливість образу; доступність і зрозумілість його для дітей; реалістичність його оцінки; ненав'язливість прикладу; неприпустимість “лобового” протиставлення прикладу рівню вихованості молодших підлітків тощо.

Серед методів організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки дітей молодшого підліткового віку особлива увага приділялась застосуванню таких, як: педагогічна вимога, вправи і привчання, створення різноманітних виховних ситуацій.

Працюючи з дітьми, зважали на те, що такий метод, як педагогічна вимога, ставить перед вихователями низку правил з його застосування у дитячому колективі, а саме: доцільність, посиленість і зрозумілість; систематичність; мають застосовуватися відповідно віку дітей. При цьому має враховуватися настрої дітей та суспільна думка колективу; не висувалися вимоги зопалу або просто з бажання домогтися термінової слухняності дитини; виявлятися повага до особистості дитини; враховуватися міра вимог; домагатися доведення вимог до кінця, а також позитивної реакції дітей на пред'явлену їм вимогу. Для цього дбали про чіткість її формулювання учням, роз'яснювали суть вимоги, переконували в необхідності її виконання. У позаурочній роботі з дітьми молодшого підліткового віку використовувались здебільшого опосередковані форми вимог, як-от: вимога-порада, вимога-натяк, вимога в ігровій формі, вимога-прохання, вимога-довіра, вимога-схвалення.

Пріоритетне місце серед методів стимулювання поведінки й діяльності посідали різноманітні ігри. Рольові ігри створювали сприятливі умови для відображення багатоманітності взаємин, орієнтували молодших школярів і підлітків на репрезентацію соціальних норм і правил, розвивали в них уміння приймати рішення і робити вибір, виявляти готовність брати відповідальність за свій вибір і свої вчинки, приймати критику, переборювати звинувачення; відстоювати власну думку; конструктивно поводити себе під час конфлікту;

формували навички протистояння груповому тиску; культурі відмови, оптимального самоствердження; упевненості в досягненні життєвої мети.

Добираючи сюжети для проведення ігор, враховували проблеми, які викликають підвищений інтерес у молодших підлітків у контексті формування в них цінності життя. В експериментальних класах для програвання пропонувалися такі сюжетно-рольові ігри і вправи, як: “Я – подарунок для людства», “Аукціон”, “Колесо мого життя”, “Цінності” та ін.), ігрові діалоги (діалог між Алісою і Чеширським котом з твору Люїса Керола “Аліса в Задзеркаллі”, “Два горобчики”) тощо.

Обґрунтовані нами зміст, форми й методи процесу формування цінності життя впроваджувалось у роботу з дітьми молодшого підліткового віку та їхніми батьками у процесі реалізації педагогічних умов формування цінності життя у взаємодії школи і сім’ї.

Список літератури

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посібник / І. Д. Бех. – Київ : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Соловьева Н. Р. Воспитание гуманистических межличностных отношений подростков во внеучебной деятельности : дис. ... кан. пед. наук : 13.00.01 / Соловьева Наталья Рудольфовна; УГАФК. – Челябинск, 2000. – 167 с.

Відомості про автора

Гончар Людмила Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України

Домашня адреса: 08136, с. Крюківщина Києво-Святошинського р-ну Київської обл., пров. Південний, 4

Робоча адреса: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, б. 9, к. 410

Конт. Тел.: 066 8401061

e-mail: Ludmilagonchar1@gmail.com